GEORGE TOPÂRCEANU

AMINTIRI DIN LUPTELE DE LA TURTUCAIA

GEORGE TOPÂRCEANU

AMINTIRI DIN LUPTELE DE LA TURTUCAIA

1918

Pentru cei care s-au mai întors și pentru familiile celor care au pierit.

•

Camarazilor de la Turtucaia le închin aceste mohorâte rânduri.

ÎN AȘTEPTARE

Lagărul întărit care apăra "capul de pod" de la Turtucaia avea forma unui larg semicerc sprijinit pe Dunăre. După cât știam pe atunci și după cât îmi aduc aminte, orașul era ocolit la o distanță care varia între 8 și 12 km de un sistem de lucrări defensive principale, împărțite în așa-numite "centre" numerotate până la 14. Închipuiți-vă un arc, aproape regulat, a cărui coardă era Dunărea. Centura aceasta începând de lângă Dunăre, din susul orașului, aproape de Staro-Selo, care era în fața centrului nr. 2, ocolea spre sud până lângă Daidâr, apoi, trecând prin fața satului Antimovo, venea să se sprijine cu celalt capăt tot pe Dunăre, în josul orașului, lângă satul Kosui-Bulgar. Tranșeele săpate adânc, întărite cu garduri de sârmă ghimpată și cu "gropi de lup" în față, se întindeau aproape fără întrerupere pe marginea unui platou, care domina valea și colinele din față.

Afară de această linie principală de apărare, aveam în spate linia a doua, mai puțin întărită, care închidea de aproape Turtucaia în alt semicerc, mai mic. În sfârșit, mai erau tranșeele dinafara centurii, spre sud, și unghiul de întăriri care apărau satul Staro-Selo.

•

Eram treizeci de tunari, deasupra satului Kosui-Bulgar, lângă două cupole de tunuri neisprăvite, la care lucrau până seara târziu oamenii de corvoadă civili, aduși din țară, de peste Dunăre. În ziua din urmă, odată cu apropierea primejdiei, numărul lor fusese sporit cu vreo două sute de turci de prin împrejurimi, care, sub paza soldaților noștri, cărau betonul frământat de o mașină gălăgioasă și îl turnau în două imense gropi cilindrice, unde trebuia să fie așezate tunurile. După câte auzisem, lucrarea începuse încă din martie, dar se tărăgănase până acum, în zilele mobilizării.

Corturile și adăpostul nostru erau lângă creasta unei coline, care cobora cu un capăt în Dunăre. De o parte, se adâncea o vale îngustă, cu un pârâiaș umbrit de sălcii, de unde porneau, până spre Turtucaia, livezi bogate, țarini și vii cu poamă crudă. De cealaltă, tăpșanul lin cobora într-o vale mai largă, cu așezări gospodărești, lângă un iaz bogat în pește, deasupra căruia se ridica o coastă pleșuvă de deal, apoi tufăriș mărunt și imașuri pustii, luminate de soare.

De acolo și din cutele amfiteatrului din dreapta, trebuia să vie inamicul…

La o aruncătură de piatră sub coastă, înaintea gropilor noastre, erau tranșeele ocupate de o companie a unui regiment de infanterie, unde mă duceam adesea să privesc peisajul vast și calm din față, peste care treceau numai umbre călătoare de nouri.

Infanteriștii erau toți rezerviști sau milițieni, unii concentrați încă de pe iarnă — în cea mai mare parte oameni trecuți de patruzeci de ani… În ochii lor nu citeai dorul tineresc de "acasă", ci numai grija mohorâtă și senină de "nevastă" și "copilași", părăsiți fără sprijin, cine știe unde, în mijlocul unei gospodării dărăpănate.

— Mi-am lăsat nevasta acum șase luni, cu patru copii și numai cu trei franci în casă, îmi spunea unul dintre ei. Cum nu s-ar fi gândit cei mari și la noi, că doar nu suntem câini…

De la o vreme, chipurile lor pământii, roase de același gând îndărătnic, începeau să-mi strecoare în suflet o teamă nelămurită, o dezamăgire surdă: vor fi oamenii aceștia necăjiți în stare să înfrunte războiul? Ce Dumnezeu! Dușmanul care putea sosi din ceas în ceas nu trebuia să ne găsească cu gândul numai la soarta nevestei și a copilașilor.

Dar, mă gândeam: de unde să aibă ei, în sufletul lor întunecat și amărât, lumina iubirii de țară, care singură ar mai putea da un înțeles suferințelor războiului și dezlănțui avântul? Pentru care scop, priceput și primit de ei cu dragă inimă, și de la cine ar fi putut ei să învețe uitarea de sine? Dar au încercat măcar acei care au pus la cale acest război în incinta orașelor să se coboare până la ei, să-i lămurească și să-i întrebe?… Iar acum, întunecați și amărâți, trebuia să-și dea viața pentru scumpa lor patrie.

Erau mai ales țărani de prin județele de câmp ale Munteniei — cei mai oropsiți dintre toți. Mă uitam la ei cu strângere de inimă. Nu se potriveau deloc cu imaginea "ostașului român", de acum și de pe vremuri, așa cum mi-o zugrăvise în suflet strălucitoarele defilări ale regimentelor gătite de paradă și, mai cu seamă, galeriile tragice ale istoriei noastre naționale, atât de aspră și de eroică.

Numai artileriștii de pe lângă cele două cupole neisprăvite se mai potriveau cu icoana ce mi-o făurisem în minte. Dar aceștia erau aproape toți tineri, moldoveni sprințari și poznași, ca cei din literatura lui Alecsandri. Ziua întreagă "șuguiau" și-și îndeplineau îndatoririle cu inima ușoară. Uneori, însă, și ei păreau îngrijorați.

— Ce ne facem noi cu babalâcii iștia când o începe nunta? Că parcă nu-s români, parcă-s alte dihănii.

Printre infanteriști, unul singur părea mai inimos: Mieluș țiganul, cu mustățile lui mari și cu sprâncenele îmbinate deasupra ochilor negri și vioi ca de veveriță. Dibuise el, nu știu pe unde, un ceasornic cu muzică, despre care nu dădea nimănui nici o lămurire, și pe care-l ținea totdeauna așezat frumos lângă raniță și nu-l pierdea din ochi, "ca să nu facă picioare". De câte ori ieșea din tranșee, Mieluș făcea teatru. Își lua ceasornicul subțioară, se ducea cu el în dos, lângă bordei, și acolo, după ce-l potrivea bine din șuruburi, îl punea pe pământ și începea să se încrunte le el.

— Cântă, cioară, să joace boieru!

Și numaidecât ceasornicul începea, cu note picurate, un marș bulgăresc, iar Mieluș, cu o mână-n șold și cu alta-n ceafă, frământa pământul…

— Ce te-a apucat, țigane? îl întrebai într-un rând.

— Ei, domnule, am și eu un foc la inima mea. Ne-a prins războiul pe meleagurile astea și n-am apucat barem să-mi mai văz țiganca o dată… Că eram luați numai de șase zile când m-a "concintrat".

Bietul Mieluș! Poate presimțea el că n-o să-și mai vadă țiganca niciodată, dar nu presimțea ce moarte grozavă îl așteaptă…

Totuși nu ne obișnuisem cu gândul că suntem în război.

În seara aceea stăteam până târziu, ca de obicei, cu locotenentul meu — un podgorean din Putna — la popota infanteriștilor, care ne invitau mereu la masa lor, sub un umbrar adăpostit de vedere.

Seara era caldă, dar vinul era rece și se potrivea de minune cu peștele proaspăt, fript pe jăratic, care venea întotdeauna după niște jumări amestecate cu fire de iarbă. Erau, pe lângă masa de scânduri, doi locotenenți de rezervă — unul, institutor din Călărași, celalt, șef de birou la Domenii — amândoi cu gândul nemărturisit acasă, dar hotărâți să-și facă cinstit datoria, amândoi capi de familie, pe care un capriciu al împrejurărilor îi transformase în ofițeri și-i chemase pe neașteptate să conducă soldați în luptă. Mai erau și trei sublocotenenți — doi în rezervă, al treilea abia ieșit din școală — băieți veseli, neștiutori parcă de greutatea ceasului de cumpănă prin care trebuia să trecem. Sub impresia manifestațiilor războinice din capitală, ei discutau zgomotos despre politică, literatură și "intențiile inamicului", și nici prin gând nu le-ar fi trecut măcar că ai noștri ar putea să fie biruiți vreodată și că, peste câteva zile numai, Turtucaia s-ar putea să cadă.

Când vorba se mai potolea, Mieluș, lângă un capăt al mesei, își lungea gâtul spre lună și cânta, cu glasul lui pătimaș de țigan îndrăgostit:

Aniţo, bătu-te-ar sfântul
Cum îţi bate şorţu vântul…

Mă uitam la ţigan, mă uitam la tovarăşii mei… Şi fără voie, privirile mi se întorceau spre miazăzi, spre cerul posomorât şi ameninţător al Bulgariei.

•

Târziu de tot, ameţit de mirosul fânului cosit peste care îmi aşternusem o foaie de cort, înţepat de gânduri şi de regrete, nu-mi găseam astâmpăr.

Noaptea era limpede.

Când deschideam ochii, mi se arăta departe, în vale, Dunărea luminată de lună, sclipitoare şi strâmbă ca un iatagan. În aceeaşi pulbere albăstrie, vedeam şi zăvoaiele din susul Olteniţei, şi ostrovul negru din faţa noastră, cu pădurea lui deasă de arini. Iar în jurul meu, de pretutindeni, din ierburile înflorite, se ridica concertul în pizzicato al atâtor greieri de noapte, ca mii de viori mărunte, risipite prin iarbă. Un murmur discret şi cristalin tremura sub fiecare floare.

Şi-mi aduceam aminte de observaţia curioasă a nu ştiu cărui aeronaut: în noaptea liniştită, din nacela balonului care aluneca fără zgomot prin văzduh, nici o larmă de pe pământ nu se mai aude, de la câteva sute de metri în sus — numai lătratul câinilor şi cântecul pătrunzător al greierilor…

E ceva straniu în potrivirea asta.

Cu mii şi mii de ani în urmă, în misterioasa eră primară, umilul cântec al greierului a fost singurul glas cu care nefericita noastră planetă saluta, pentru întâia oară, splendoarea mută a firmamentului. Murmur de uimire, plângere sfioasă din umbră, preludiu al întunecoasei tragedii terestre, sau rugă arzătoare, în care tremurau de pe atunci presimţirile viitorului fatal — cine ar putea să spună? Cântecul greierului se ridica şi atunci în zadar spre stele din sânul pământului, pe când planeta noastră, ca un ghem de suferinţe, se rostogolea izolată în nemărginire…

Visam cu ochii deschişi.

Cineva mă strigă pe nume, de la câţiva paşi. Mă ridic şi văd nişte umbre în marginea mărăcinişului dinspre apă. E sublocotenentul X, care mă invită să prindem peşte cu prostogolul, pe Dunăre. A luat cu el un sergent şi doi soldaţi de prin părţile bălţii.

Coborâm în linişte pe poteca dintre mărăcini şi ne oprim jos, la mal, în faţa morilor, care stau negre şi neclintite pe luciul de argint mişcător.

Dincolo, spre ostrov, apa e lină şi transparentă ca un lac, iar dincoace, lângă noi, valurile mărunte bat uşor pe prundişul malului. Numai la mijloc,

în sfor, nahlapii tremură și saltă din fund și, izbind în pieptul morilor, unda Dunării înșelătoare își dezvăluie mersul puternic.

Toți tăcem, cuprinși de gânduri.

Sergentul — un negustor de cherestea, cu capela dată pe ceafă și cu nasul mare în bătaia lunii — își caută un loc potrivit. Îl văd apoi cum își răsucește sfoara pe după mână, apucă în dinți prostogolul de o parte și, cu o mișcare bruscă, îl aruncă. O clipă, plasa rotundă se desface ca o fustă deasupra apei, apoi dispare… dar când trage prostogolul la mal, cherestegiul fluieră a pagubă: n-a prins nimic.

În vremea asta, soldații s-au dezbrăcat, în liniște. Mă uit la ei cu mirare cum, fără nici un fior de frig, intră în apă — unul spre adânc, celalt pe lângă mal — ținând fiecare de câte un capăt o plasă lungă și dreptunghiulară. După câțiva pași, au tras-o la mal. În fundul ei se zbat câțiva pești, pe care unul dintre golani îl aruncă pe tăcute într-un sac de pesmeți, anume pregătit. Mă apropii, vâr și eu mâna și apuc unul, ca să-l văd mai de-aproape. Dar peștele zvâcnește, îmi scapă și cade pe nisip, unde rămâne neclintit. E un șalău mic — cel mai frumos la arătare dintre toți peștii râurilor noastre. Mă uit la el cum stă încordat câteva clipe, pe nisip, în bătaia lunii, elegant și fin, ca sculptat în argint.

Dar oamenii au intrat iar în apă.

— Cum nu le-o fi frig, domnule, pe răcoreala asta, fără pic de foc? rostește lângă mine un glas cunoscut. E Mieluș țiganul, care a răsărit și el, nu știu de unde.

— La ce le-ar folosi focul, țigane, când trebuie să intre mereu în apă? zice, râzând de departe, prietenul meu.

— Apoi noi, țiganii, așa suntem; nu putem fără foc. Uite, eu aș sta și un ceas în apă, fără să ies, dacă mi-ați aprinde un foc pe mal… barem să-l văz cu ochii, că tot îmi ține de cald.

Așa, cu plasa și cu prostogolul, am colindat malul până dinspre ziuă.

Se îngâna umbra cu lumina, când morile au început să umble. Păreau niște lighioane stranii, care luptă greoi să înoate în susul apei și nu pot.

Apoi, răsfrângeri de rubin au sângerat o fâșie de Dunăre. Pe fața apei au început să se străvadă toate schimbările și claritățile văzduhului. Acum păreau buchete mari de liliac îngropate în apă, acum se schimbau în falduri mari de purpură și în petale de trandafiri, ori jucau galbene-verzui în luciu, cu aripi de fluturi timpurii, până când începură să tremure ca niște pânze de beteală pe fața undelor ușoare.

Iar când am ieșit deasupra, pe mal, cerul întreg spre răsărit și miazăzi era cuprins de incendiul dimineții. Părea că arde tot Deliormanul.

Dar încă nu ardea.

În seara aceleiași zile care începea cu atâta fast, un foc adevărat avea să izbucnească tot într-acolo, de-a lungul noului hotar…

FOCURILE

Peste zi primim vestea că posturile noastre de grăniceri au fost atacate noaptea de bulgari. Grănicerii, după cum se stabilise mai dinainte, au pus foc pichetelor și s-au retras. Nu știm câți din ei au căzut.

Spre seară, cerul e acoperit de nouri vineți și vântul începe să bată tot mai tare din susul Dunării. Apa e plumburie. Toată priveliștea e învăluită într-o lumină vânătă care, cu apropierea înserării, împrăștie pretutindeni un aer de dezolare.

Și pe când amurgul se prelungește apăsător, plin de presimțiri, pentru cea din urmă oară stăm la masa infanteriștilor. Vorbele cad rare, în mijlocul tăcerii în care ne cufundă pe toți gândurile. Un soldat vine și ne spune că au alungat doi lupi care dădeau târcoale primprejur. De când a început războiul, lighioanele s-au înmulțit prin părțile acestea, în loc să fugă.

Când ne-am ridicat de la masă și am venit la cupole, noaptea era păcură: numai pe vârful colinei noastre, două lămpi electrice, acoperite pe o parte, ca să nu fie zărite de inamic, se clătinau în bătaia vântului, luminând slab niște grămezi de nisip și munca tăcută a lucrătorilor de noapte, care se învârteau ca niște vedenii în jurul gropilor de tunuri.

Și abia intrasem în maghernița mică de scânduri, rămasă acolo de înaintea mobilizării, când o bubuitură scurtă, înfundată, acoperită numaidecât de vuietul vântului, ne făcu să tresărim și să ne uităm unul la altul…

Era primul foc de tun care răsuna pe câmpiile Turtucaii, în noapte.

El ne vestea că războiul adevărat începe.

Și desigur, în aceeași clipă, el a răsunat la fel în sufletele celor câteva mii de oameni care, înfundați prin tranșee, înconjurau cu șirul lor subțire orășelul murdar, ghemuit ca un pui de cadână pe malul Dunării.

Când am ieșit afară, o priveliște stranie ne încremeni. Spre miazăzi, nu departe, două incendii mari spărgeau întunericul în două locuri, cu reflexele lor uriașe.

Cum izbucniseră? Când au avut vreme să crească atâta?

Colina din față, cu toate amănuntele ei, tăiate parcă din marmură neagră, se zugrăvea în nemișcare pe lumina sângerie. Un singur copac izolat, drept pe culme, se vedea zbuciumat în bătaia vântului sinistru. Parc-ar fi vrut să fugă, dar țintuit locului își frământa ramurile într-o parte, ca niște brațe deznădăjduite.

Oamenii își lăsaseră lucrul și priveau tăcuți.

Întrebăm la telefon: ni se răspunde laconic că dușmanul a atacat înspre Daidâr. Ard două sate.

În vremea asta, tunuri bat rar, la intervale neregulate. Între cele două focuri, se arată din când în când dungi roșii de lumină, care taie întunericul o clipă, subțiri și repezi, ca liniile efemere de văpaie pe care le lasă în urma lor stelele căzătoare.

În sectorul nostru, însă, e liniște și noapte pustie — nici n-ai bănuit măcar că de aici, de lângă mal și până la Antimovo, sute de oameni stau într-o încordată așteptare.

Tunarii noștri, afară de cei care sunt "de gardă" la lucru, s-au culcat, unii în bordei, alții pe afară. Mă las și eu în iarbă, cu fața în sus.

Dar nimeni nu poate să doarmă.

Toți se frământă, înfiorați de același gând: tunurile nu sunt încă așezate, iar puștile lor sunt "sistem vechi" — și chiar de n-ar fi așa, artileriștii n-au mare încredere în pușcă.

Ne gândim în același timp și la camarazii care, în clipa asta, nu departe, pe colinele de la Daidâr și Staro-Selo, înfruntă primejdia…

Iar pe deasupra noastră, reflectoarele de lângă oraș scrutează întunecimile, aruncă fâșii largi și diafane de pulbere incandescentă, ca niște cozi de cometă care apar și dispar necontenit, se mută prin văzduh și se sprijinesc câteva clipe ca un capăt pe un nor mergător, ușoare ca niște suluri de ceață, pe care te miri cum nu le risipește vântul.

Astfel noaptea trece încet și focurile se potolesc tot mai mult, odată cu apropierea zorilor.

Soarele era sus când m-am deșteptat.

Niște infanteriști se întorceau nu știu din ce "recunoaștere", pe lângă mal, pe sub dealul din față.

Când ajung la noi, un caporal, foarte emoționat, ne spune că, la marginea unei păduri, au fost primiți cu focuri de bulgarii ascunși acolo. Nu știa ce s-au făcut cei doi sublocotenenți care îi conduceau. Pe unul l-a văzut căzând de pe cal, în goană, iar pe celalt l-a pierdut din ochi.

— Cum ați putut să-i părăsiți așa? îl întreb.

— Ce era să facem? Am tras focuri întruna, dar eram prea puțini…

După-amiază însă, s-au întors și ofițerii, pe rând: unul era teafăr, iar celalt a căzut numaidecât într-o criză de nervi, în care i se părea că-și vede camaradul omorât.

Spre seară, comandantul companiei de infanterie primește ordin să dea foc satului de lângă noi…

Un grup de soldați, cu șomoioage de gaz, conduși de un sublocotenent, pornesc să puie focul.

Mă duc mai în deal, de unde îi văd cum coboară cu pază pe sub tranșee, în lumina cenușie a înserării, cum dispar printre gardurile grădinilor — și mă gândesc la fapta grozavă pe care datoria îi silește s-o săvârșească.

Alături de mine, locotenentul Z., om foarte de treabă și cu suflet de gospodar care știe să prețuiască munca agonisită din greu, privește posomorât.

Satul, întins de-a lungul colinei, la picioarele noastre, fumega potolit din câteva ogeacuri. O femeie scoate apă dintr-o fântână. Un cârd de gâște se întoarce de la baltă, pe drumul mare, în liniște… E tocmai ora de cină, la sate. Îmi închipui, în jurul măsuței rotunde, câteva fețe de copii cuminți, un bătrân făcânu-și cruce domol, o gospodină care rânduiește ce trebuie la masă…

Și cu inima strânsă, aștept…

Un hreamăt se ridică deodată, din capătul satului, unde răsar fără veste câteva lumini, care se măresc văzând cu ochii. Și zvonul crește, se apropie, se răspândește în tot satul. Umbre speriate aleargă de-a lungul gardurilor, prin ogrăzi, pe uliți. Satul întreg mișună acum ca un furnicar răscolit și larma crește, s-aud strigăte și chemări, apoi țipete de copii și de femei care aleargă nebune, de la o curte la alta. Văpăile se risipesc mereu, focuri răsar necontenit, ici și colo, arzând limpede în lumina scăzută a amurgului. Flăcările se înalță pâlpâind, trosnind, din clăi de fân, din pătule uscate. S-aud și câteva împușcături, unele mai aproape, altele mai departe și se văd cete de oameni pe uliți, care par că se sfătuiesc între ei…

Iar focul se întinde, cuprinde casele una după alta. Și cu încetul, o ceată mai mare de oameni se alege spre marginea satului, sub deal. E furnicar de umbre nelămurite, ce se zbat, se frământă, se amestecă în gloata gălăgioasă, care sporește mereu cu cei întârziați. Glasuri răgușite strigă, unii cheamă rudele, femeile își caută copiii…

Apoi un capăt de convoi mohorât se formează pe coasta dealului din față, se lungește, se târăște la deal ca o omidă…

Au pornit. Unde?…

Iar jos, în vale, satul, unde atâția din cei care pleacă și-au petrecut copilăria, au crescut și-au iubit, satul cu ideile lui, cu casa părintească, cu

amintirile, cu datinele și trecutul lui, rămâne în urmă arzând, prăpădit poate pentru vecie.

Nemișcați stăm și privim. Acoperișuri trosnesc, flăcările se înalță de peste tot în voia lor și valuri de fum se amestecă sus, spre cele dintâi stele. Acum ulițele sunt pustii, nu se mai aude nici un glas, prin curți nu se mai vede nici o mișcare. Focul singur își mistuie prada în liniște.

Într-un târziu, locotenentul se întoarce spre mine: — Mare ticăloșie e războiul!… șoptește el, cu vocea sugrumată.

UN ASALT

În dimineața de luni 22 august, un balon captiv inamic apăru spre miazăzi. Abia se vedea, gălbui și diafan, în ceața dimineții.

Și tunurile dușmane, care până acum au bătut rar, încep să-și întețească focurile: bubuituri tot mai dese răsună spre Daidâr și Staro-Selo. Dar de-a lungul tranșeelor noastre, până la Antimo-vo, aceeași liniște și încordare continuă. Patrulele cutreieră locurile din față, dealul, pădurea și valea de dincolo: nimic.

Până seara zgomotul artileriei crește și scade în răstimpuri, iar noi, fără nici o veste, așteptăm să fim atacați din ceas în ceas.

Și abia spre seară aflăm că bulgarii au dat vreo zece asalturi spre Daidâr, dar au fost respinși. Asta era "versiunea oficială", în șoaptă însă se spunea că ai noștri s-au retras peste tot în dosul primei linii și că tranșeele din afară și cele întărite, care apărau Ștaro-Șelo, au căzut, împreună cu satul, în mâinile dușmanului.

Soldatul pe care-l trimitem zilnic la oraș ne spune că malul și vasele-spital sunt pline de răniți.

Noaptea o petrecem de veghe în șanțuri. Încredințat că până la ziuă dușmanul va încerca, în sfârșit, și pe la noi o lovitură, nu las oamenii să ațipească decât cu rândul. Toată vremea stăm cu ochii ațintiți spre vale, în întuneric. Iar la spatele nostru, lucrătorii de noapte muncesc până târziu la cupole.

Astfel noaptea trece și, afară de patrulele care sosesc din când în când pe un drumeag de sub mal și își dau "parola" cu voce înfundată, nici țipenie de om nu se mai simte prin locurile acestea părăginite, cufundate în întuneric. Numai o singură luminiță se vede mișcând, uneori, într-o colibă din mijlocul grădinilor din vale. Iar când norii se desfac deasupra iazului, stele rare tremură în jocul undelor. Satul ars tot mai fumegă din câte o ruină sinistră. Departe, un tun trezit din somn rupe o clipă tăcerea, ca un dulău somnoros care latră o singură dată și adoarme iar.

•

Soarele de-abia s-a ridicat și balonul de ieri apare din nou, mai aproape, deasupra zării.

Tunurile încep să bată. Din vuietul lor crescând, înțelegem că, în această zi strălucitoare de toamnă, se va da asaltul hotărâtor.

Dar la noi, iarăși nimic. Eram sortiți să stăm și de astă dată numai la pândă?

Soldații cu care trecusem noaptea în șanț supravegheau acum pe muncitorii turci — vreo două sute de oameni zdrențăroși, cu fețe întunecate, care munceau pe tăcute, cărând betonul frământat și nisipul, cu atâta liniște impasibilă, încât nici nu-și întorceau capul spre partea de unde venea vuietul tunurilor și zgomotul luptei care se tot apropia.

Stam ca pe ghimpi. Urcat pe o schelă de grinzi pentru ridicarea greutăților, priveam spre marginea platoului către Antimovo linia de tranșee deasupra căreia exploziile de șrapnele însemnau stoluri de nourași plutitori, mici ca niște batiste albe.

O baterie de-a noastră încercă să atingă balonul. Dar tunurile nu bat până acolo; câțiva fulgi albi care se destramă în senin, dincoace de balon, arată locul unde se sparg șrapnelele.

Ca să capăt vreo veste, mă duc la compania de infanterie de lângă noi. În bordeiul locotenentului, un căpitan, comandant al batalionului, vorbește la telefon cu maiorul lui. Convorbirea e febrilă și, după cuvintele "tari" pe care i le spune căpitanul, înțeleg că maiorul trebuie să fie un om moale de tot și că lucrurile nu merg bine.

Dar, fiindcă aici bulgarii nu atacă încă, în loc să mă întorc la cupole, pornesc de-a curmezișul pe coastă, spre tranșeele bombardate, și peste câteva minute ajung la loc deschis.

Platoul se întinde acum neted în fața mea. Detunături neîntrerupte zguduie văzduhul. De la un pâlc de copaci din stânga și până departe, la adânciturile din dreapta, fulgii albi de fum care apar necontenit, puțin deasupra pământului, înseamnă în văzduh linia tranșeelor noastre, în spatele cărora mă aflam acum.

Și lucru straniu: lupta e în toiul ei, dar cât vezi cu ochii împrejur și în față, nici un singur om nu se zărește. Dacă n-ar fi urletul acesta neîntrerupt al artileriei, te-ai crede în mijlocul unor imașuri pustii, luminate puternic de soare… Dar oamenii sunt ascunși ca râmele în pământ. De acolo se pândesc unii pe alții, de acolo își trimit prin văzduh focul ucigător. Războiul modern! Stai în tranșee cu brațele încrucișate și cu spatele încovoiat, cât timp durează "pregătirea" și aștepți, fără nici o putere, să plesnească deasupra ta o mașină, azvârlită de altă mașină! Oamenii se bat cu mașinile — e o concurență de răbdare. Pânda vicleană, "nervii tari" și calculul rece înlocuiesc avântul de odinioară și stropul de poezie al luptelor deschise, în

care era cel puțin o superbă dezlănțuire de energie tinerească, o măsurare cavalerească de putere fizică și de curaj. Dar războiul modern trebuia să fie așa — prozaic, senil și mohorât, ca și cea mai mare parte a scopurilor materialiste pentru care se urmează în depărtatul Apus: comerț, debușeuri, parale…

Acum o grindină de obuze aruncă în aer bulgări de pământ și sporesc fumul de licăriri repezi și roșiatice. Proiectilele artileriei dușmane, îndreptate de observatorul din balon, cad cu precizie asupra tranșeelor noastre. Încerc să deosebesc și focuri de pușcă. Dar îmi dau repede seama că infanteria noastră nu poate trage acum, iar vuietul tunurilor, haotic și neîntrerupt, ca o vibrație de coardă groasă, învăluie orice alt zgomot venit dintr-acolo. Și cu cât mă apropii, cu atât detunăturile, ca într-o rupere de nouri, se amestecă și se precipită.

Știam că focul acesta pregătește atacul cu baioneta, și mă gândeam la soldații noștri, în mare parte rezerviști și milițieni de prin Ilfov, de prin Ialomița… De ce tocmai aceștia au fost ursiți să dea pentru întâia oară piept cu bulgarii, la baionetă?… O, dacă ar fi fost acolo, acum, câteva batalioane de vânători sau de oameni de prin părțile muntelui, cu câtă încredere ar fi așteptat atacul bulgarilor, vestiți pentru destoinicia lor la baionetă.

O explozie grozavă mă făcu să întorc capul: la spatele meu, spre dreapta, un obuz monstru a căzut lângă drumul de pe coastă. Ca o irupțiune de păcură, o coloană mare de fum negru și gros, amestecat cu bulgări de țărână, țâșni ca din pământ… Au început să bată cu tunuri grele a doua linie a noastră! E vestitul obuzier german, ori sunt tunuri-automobile austriace?…

Din pâlcul de copaci din stânga, o baterie de a noastră deschide focul fără veste spre răsărit.

Mă gândeam că atacul se poate întinde acum și la "centrul" nostru și voiam să pornesc îndărăt, la cupole — dar numaidecât bag de seamă că balonul începe să se coboare repede…

Și ca prin farmec, în câteva clipe, pe frontul întreg, bubuiturile încetează cu totul. Numai tunul cel mare mai trage…

Liniștea ciudată care urmează e întreruptă de un ropot de împușcături mărunte de-a lungul tranșeelor… Câteva gloanțe rătăcite îmi șuieră pe deasupra. În dosul vălului de fum, infanteria bulgară a pornit, desigur, la atac. Dar n-aud mitralierele, n-aud artileria noastră… și aștept, cu inima strânsă.

Acum un freamăt de glasuri depărtate, de strigăte prelungi, apoi o larmă de răcnete, de vaiete, de chemări ajung până la mine.

Privesc, fără a clipi, în lumina mare a soarelui. Prin fumul care nu s-a risipit încă, văd doi călăreți în goană nebună, plecați pe coama cailor. Apoi un cheson de muniții, cu caii în galop, iese la iveală o clipă, într-o spărtură a ceții, și dispare iar, în vârtej de praf și fum.

Peste puțină vreme, câțiva soldați răzleți, apoi în pâlcuri mici, se văd alergând pe câmp, unii spre stânga, alții spre vâlceaua din dreapta.

Vroiam să-i opresc, să-i întreb… dar la ce bun? Era vădit că bulgarii au pătruns în tranșeele noastre, sfărâmate de obuze, de unde măcelul cu baioneta a risipit pe cei rămași în viață…

Când am ajuns la cupole, tot drumul de pe coasta din spatele nostru era plin de fugari, de răniți, de chesoane și de tunuri, care coborau în goană spre Dunăre și, pe sub malul înalt, se îndreptau spre Turtucaia. Până pe la ceasul 5 după amiază, am privit înfiorat, cu locotenentul meu, de pe vârful colinei, această scurgere jalnică și grăbită, care ne umplea inima de fiere.

La telefon nu ne mai răspundea nimeni.

Ce făceau bulgarii? De ce nu urmăreau?

Aveau pierderi grele și generali prudenți.

Dar prin spărtura făcută puteau să ne cadă în spate dintr-o clipă în alta… Fără ordin, însă, noi credeam că nu trebuie să părăsim creasta colinei pe care ne găseam și unde ca-n ironie, turcii lucrau și acum de zor, împreună cu ai noștri, la construirea cupolelor neisprăvite!

Abia când am văzut că compania de infanterie de lângă noi se retrage spre vale și că rămânem singuri acolo, am început și noi să ne pregătim de plecare.

Într-o clipă toți turcii, care munceau cu greu, oftând, se rânduiră patru câte patru.

Și domol, după ce ne-am îndeplinit cele din urmă îndatoriri poruncite de regulamente în asemenea situație, am pornit spre vale, cu sufletele înecate de mâhnire, pe lângă convoiul de turci, care, între sentinele, coborau în tăcere coasta, aruncându-ne priviri întunecate și piezișe…

În ziua aceea, șapte "centre" întărite au căzut în mâinile dușmanilor și centura principală de apărare a fost ruptă.

PE MALUL APEI

De-a lungul Dunării, pe sub malul râpos și înalt, era un furnicar neastâmpărat, o gloată care se rostogolea în goană pe drumeagul pietros și îngust, un amestec înfrigurat de căruțe cu bagaje, de chesoane, de soldați negri și prăfuiți, de cai slobozi, care alergau pe de margini, și de oameni răniți, care se târau cum puteau spre Turtucaia. Și convoiul acesta frământat sporea mereu cu fugarii care coborau din râpile malului, de prin vii, și se îndreptau spre pontoanele de lângă oraș, în nădejdea că vor găsi un pod sau vase care să-i treacă dincolo. Mulți își păstrau arma și nu vedeai nici o raniță aruncată pe marginea drumului. Mergeau în tăcere, fără să privească în lături.

Nu auzeai decât ropotul grăbit al picioarelor și huruitul căruțelor.

În gloata aceasta a trebuit să intrăm și noi, cu coloana lungă de muncitori turci, pe care sentinelele nu-i slăbeau deloc.

Opream pe câte un fugar și-l întrebam: unde se duce? pentru ce a fugit?

Mulți se uitau la mine aiuriți și porneau fără să-mi răspundă.

— Bulgarii sunt colea, deasupra malului, îmi răspundeau unii. Ne-au prăpădit cu tunurile…

Cei mai mulți spuneau că s-au rătăcit de ai lor; nu știau unde le sunt companiile, regimentul, ofițerii. Și veneau să-i caute la pontoane.

— Ofițerii au fugit și ne-au lăsat singuri, mai ziceau ei…

Refrenul acesta l-am auzit întruna de atunci; dar mai târziu, în captivitate, m-am încredințat chiar din spusele lor că nu era cu totul adevărat. La Turtucaia fiind cea dintâi ciocnire mai crâncenă cu inamicul, desigur că nici soldații — milițieni și rezerviști —, nici ofițerii noștri nu erau obișnuiți cu focul. Totuși pierderile mari de oameni ale inamicului, despre care m-am putut încredința în ziua când am străbătut, ca prizonier, locul luptelor de lângă Daidâr și despre care am auzit adeseori în timpul captivității chiar din gura bulgarilor și din presa lor, dovedesc că ai noștri nu s-au dat ușor. Iar dacă au fost ofițeri care și-au părăsit oamenii sub felurite pretexte și dacă au fost și soldați destui care și-au părăsit ofițerii și au lăsat artileria singură în fața dușmanului — și printre unii și printre alții s-au găsit destule cazuri de eroism individual minunat, despre care voi pomeni mai târziu, și care au salvat "onoarea armelor".

Când am ajuns la al doilea ponton din fața gării Oltenița, am început să întâlnim și alți fugari care veneau din sus, dinspre Turtucaia, și se opreau

de-a lungul malului ori se înghesuiau pe lângă ponton. Atunci mi-am dat seama de toată întinderea înfrângerii și am înțeles că numai un ajutor grabnic și puternic, dacă nu o înlocuire totală a trupelor, ar mai putea pune în cumpănă soarta "capului de pod".

Soldați din diferite regimente, amestecați, forfoteau fără nici un rost în toate părțile. Era o gloată dezordonată, cuprinsă de panică, o îngrămădeală de oameni descurajați, care nu mai căutau decât să scape, să găsească vreun mijloc de trecere. Și cum noaptea se lăsa repede, cine ar mai fi fost în stare să-i adune, să-i rânduiască, să trimită pe fiecare la rostul lui?

Într-un loc am găsit compania de infanterie care fusese lângă noi, pe deal. Era singurul grup disciplinat pe care l-am întâlnit în seara aceea. Oamenii făcuseră piramide de arme și-și așteptau comandantul, care se dusese la oraș, să ceară ordine.

Nu departe de ei, ne-am oprit și noi sub mal.

Se înnoptase fără să băgăm de seamă. Nu știam ce se petrece în Turtucaia. Am dat drumul turcilor să se ducă în oraș și locotenentul nostru, după ce și-a întipărit bine în minte locul unde rămâneam, a plecat și el să primească ordine. De la cine, dacă bulgarii vor fi pătruns în oraș? Și cine să mai aibă vreme, în situația asta, să se mai ocupe de câțiva tunari fără tunuri?!

Era acum un întuneric orb și o învălmășeală mare de oameni, cai, chesoane, care de corvadă puse de-a curmezișul și căruțe cu bagaje, între apă și malul înalt — ba am întâlnit și o cireadă de bivoli, care mugeau întruna prin întuneric, mânați din urmă cu strigăte și cu ciomege, Dumnezeu știe de unde și pentru ce.

Peste puțină vreme, locotenentul s-a întors. Nu putuse răzbate și se temea să nu se rătăcească de noi.

Nu știam ce să facem. Să pornim în noapte pe coaste, spre inamic? Dar pe unde mai erau de-ai noștri? Și cum să-i recunoaștem, ca să nu tragem în ei? Vrând-nevrând, trebuia să așteptăm până la ziuă acolo unde ne găseam. Eu unul eram încredințat că bulgarii se vor folosi curând de prilejul acestei dezordini. Știam că cel puțin spre Antimovo, unde era o largă spărtură a frontului nostru, nimeni nu le mai ține piept. Și trăgeam totuși nădejde că un măcel cu baioneta, în zăpăceala unei încăierări nocturne, ne-ar putea îngădui să recâștigăm ceea ce pierdusem peste zi.

Eram ostenit — trei nopți nu dormisem. În neputința de a face ceva, mi-am zis: fie ce-o fi! Nu se mai auzea nici o bubuitură de tun, nici o

împușcătură… Învăluit în perelina locotenentului, mă lăsai și eu lângă el pe nisip, cu baioneta pusă la armă, pe care o țineam în brațe, gata să sar în picioare la cel dintâi strigăt de alarmă și să dau cu ea în toate părțile! Dar un somn greu și fără vise mă învălui repede și mă ținu sub apăsarea lui de piatră până a doua zi…

Când am deschis ochii, somnoros, la câțiva pași Dunărea, sub lumina înghețată și albăstrie a zorilor, clipotea din valuri… Văzui mai întâi malul dimpotrivă — al țării noastre — printr-o pânză subțire de neguri. Apoi, când îmi întorsei privirile pe cestălalt mal, priveliștea desfășurată de-a lungul, pe sub râpi, aducându-mi aminte, cu realitatea ei brutală, cele petrecute ieri, într-o clipă îmi risipi somnul…

Începea ziua fatală, 24 august…

LA PONTOANE

Zvonuri umblau că peste noapte au trecut câteva regimente de muscali. Adevărul e, după cum am aflat mai târziu, că trecuse un regiment de infanterie de-al nostru, de "scutiți" și "dispensați", și unul sau două batalioane de grăniceri, care au înaintat peste noapte, împingând pe bulgari îndărăt, în tranșee, și mulțumită cărora golul dinspre răsărit fusese astupat. Dar atunci nu aveam nici o știre temeinică, ci numai zvonuri care sporeau zăpăceala.

Locotenentul nostru primise ordin să facă deocamdată paza la pontoane, în jurul cărora stătea mare mulțime de răniți, așteptând să fie trecuți dincolo. Pe sub maluri se îmbulzeau și acum fără astâmpăr cei fugiți din foc, unii fiindcă își pierduseră cu totul nădejdea în izbândă, iar alții din pură mișelie, pândind cu ochi de lup vreun mijloc de trecere. În curând jandarmii începură să-i alunge cu focuri de pușcă pe coastă; dar peste puțină vreme ei reveneau în număr și mai mare, amenințând să strivească în picioare rănițiii de la capătul punții de ponton.

Uneori, câte un ofițer, venit de cine știe unde, striga: "Oamenii din regimentul cutare să se adune aici! Hai, băieți…" Și strigătul lui se pierdea în larma generală, se auzea din nou… Mulți se rânduiau în jurul ofițerului și porneau la deal, prin văi, dar mulți se ascundeau și nici că voiau să audă.

Obuze se spărgeau uneori prin viile de deasupra. În răstimpuri se auzea o răpăială îndepărtată de împușcături. Pe ponton și sub mal, rănițiii, pansați în grabă de doi medici, sporeau necontenit.

Un ofițer de artilerie trecu dincolo cu luntrea pontonului să ceară muniții… În curând, un vaporaș sosi, având la remorcă un bac cu muniții, care se alătură de pontonul nostru. Soldații valizi, câți erau pe aproape, se găsiră fericiți să-și facă de lucru cu descărcarea lăzilor pe mal. Presimțeam că munițiile acelea nu vor mai ajunge la destinație, dar n-aveam nici o putere.

Pe măsură ce bacul se descărca, rânduiam rănițiii în locul cutiilor de cartușe.

Sărmanii! Nici nu mai gemeau, de bucurie că trec Dunărea și de teamă să nu rămână dincoace… Mă apropiai de unul care stătea lângă punte. Avea stânga retezată de un obuz și o ureche ruptă. Bluza, pantalonii, cămașa îi erau ude, parcă făcuse o baie de sânge. Îl văzui ridicându-se, ca să-și

încerce rămășița de puteri. Se ținea de balustradă și se clătina, galben, cu ochii pierduți.

— Cum te cheamă?

— Matei.

— Unde te-a rănit?

— Nu știu.

— De unde ești?

— Nu știu…

Vorbea cu greutate. L-am luat de subțioară, l-am dus pe bac și l-am lăsat jos, într-un colț, unde rămase cu ochii împăinjeniți.

Tunurile vuiau întruna.

În apă vedeai acum capete răzlețe de înotători, care luptau cu valurile. Dar pe celalt mal, jandarmii îi primeau cu focuri de carabină.

Câteva monitoare de război, venind din susul apei, trecură cu toată viteza la vale și, peste puțină vreme, se pierdură în dosul crângurilor din ostrov. Se retrăgeau… Unul singur se opri la capătul ostrovului și de acolo trimise câteva obuze spre Antimovo, din tunul lui de mare calibru, care bufnea c-un sunet metalic, la câteva palme deasupra apei. Pe bordul lui, jos și turtit ca o carapace, nu zăreai nici un om. Era vădit că-și face ultima datorie, înainte de a părăsi malurile Turtucaii… Îmi bătea inima privindu-l cum își primejduiește trecerea la vale în această întârziere zadarnică, dar plină totuși de o patetică bravură — și în același timp o jale imensă mă cuprindea, când mă uitam în jurul meu.

Eram acum jos, pe mal, între căruțe, trimis acolo nu știu cu ce ordin de locotenentul meu. Și nu trecuse nici un minut de când mă coborâsem — dar o singură clipă și o singură mișcare banală sunt de ajuns ca să hotărască soarta unui om. De câte ori nu m-am gândit în urmă, c-un fel de ciudă superstițioasă, la întâmplarea asta! Fiindcă m-am coborât câteva momente de lângă locotenent, a trebuit să mă trezesc peste câteva zile tocmai în fundul Macedoniei și să îndur o captivitate atât de lungă!

Ce se întâmplase?

Tot vălmășagul acela de oameni grămădiți acolo fu cuprins deodată, fără pricină aparentă, de o panică nebună. Ca niște fiare speriate se repeziră pe punte, pe ponton, inundară bacul, împingându-se sălbatic, făcându-și loc cu pumnii și călcând în picioare răniții, apucați fără veste și striviți din toate părțile. Era un țipăt sfâșietor, vaiete de oameni în agonie, gemete de piepturi strivite sub cizme, de oameni cu capul zdrobit sub călcâie, de schilozi cu

rana sângerândă, în neputință de a se apăra. Și îmbulzeala sporea întruna, cu cei de pe alături; se înghesuiau, se împingeau cu îndârjire, în tăcere, fără o vorbă, se ridicau unii peste umerii celorlalți, se rostogoleau, și dădeau iarăși năvală, cu fețele schimonosite de încrustarea aceluiași gând, și stăpânit fiecare de o singură pornire instinctivă: să scape el cu orice preț, să-și apuce un loc pe puntea vasului.

Rezemat de o căruță, priveam încremenit. Niciodată n-am simțit mai adânc ca atunci că omul e mai rău decât fiara.

Locotenentul striga, jandarmii trăgeau focuri în grămadă — degeaba! Nici revolverul, nici carabinele care le trosneau sub nas nu erau în stare să-i oprească. Cei din spate împingeau pe cei din față, care începură a se rostogoli în Dunăre, peste balustrada de dincolo, ruptă…

În cele din urmă vaporul porni și bacul se dezlipi ușor de ponton. Toți cei de la margine se prăvăliră în apă.

Iar în locul lor, dintre răniții de adineaori nici unul nu mai gemea, nici unul nu mai mișca. Era o amestecătură de sânge, de membre zdrumicate în picioare, de carne zdrobită, de cadavre încremenite în spasme cumplite.

Peste câteva clipe, puntea și pontonul, care se aplecase într-o parte amenințând să se scufunde, se goliră de oameni. Coborau întunecați, năuci…

Am trecut pe punte la marginea pontonului și de acolo mă uitam cum se depărtează bacul încărcat, în josul apei… Era cel din urmă vas care se dezlipea de malul nostru.

După ce și-a descărcat oamenii în fața gării, vaporașul cu remorca lui porni din nou spre noi și în curând încercă să se apropie iarăși de ponton.Abia avui vreme să mă cobor și să mă trag mai la o parte. Aceeași năvală de oameni îndârjiți era gata să mă prindă la mijloc… Zeci de inși căzură în apă și fură striviți între ponton și pereții de fier ai vasului. Unda tulbure se încrâncenase de sânge.

Și cum vaporul se depărta din nou, un om gol, abia ieșit din apă, trecu ca o nălucă în picioare peste cei grămădiți, călcând pe capetele și umerii lor, și se aruncă, cu brațele înainte, pe balustrada bacului.

Puntea care lega pontonul de mal se rupsese. Cei rămași sus coborâră pe un podeț de cadavre, înghesuite până în marginea nisipului.

În vremea asta, mulți oameni se iveau deasupra valurilor, cerând ajutor. Un popă răsări din apă, cu capul buhos și ud, împroșcând stropi în toate părțile. Cineva îi aruncă o frânghie de pe vapor și îl trase până sus. Dar, cu

mâinile zdrelite de marginea vasului, preotul scăpă frânghia și căzu iar: o clipă se văzu cu anteriul umflat în cădere ca o fustă, apoi se duse la fund. În cele din urmă, l-am tras pe bord în nesimțire, cu brațul rupt.

Dunărea era presărată până dincolo de înotători. Un monitor mic, venit nu știu de unde, alerga pe fața apei, în zig-zag, trecând peste zeci de oameni care se luptau cu moartea și ale căror strigăte pierdute ajungeau până la noi. În urma lui rămânea apa lucie: toți se duceau la fund.

Monitorul trecu repede de-a lungul malului nostru, pe când cineva striga cu megafonul de pe bord: "Domnul general!… Unde e domnul general?…"

În curând dispăru și acest monitor în josul apei.

De data asta eram definitiv părăsiți pe malul bulgăresc.

ÎN FOC

Despărțit de locotenent și de o parte din camarazii mei (câțiva știam bine că au rămas dincoace, dar nu-i vedeam în învălmășeală), am rămas câtăva vreme cu brațele încrucișate, privind în jurul meu. Vedeam numai chipuri posomorâte, ochi plini de deznădejde. Pe drumeagul dinspre Turtucaia veneau și se opreau în grămadă tunuri și chesoane de artilerie, soldați cu ochii injectați de fum și neodihnă, care priveau aiuriți, fără să priceapă, malul de dincolo pustiu și Dunărea fără pod și fără nici un vas. Numai câteva șlepuri — unul cu cazan mare de petrol — se vedeau părăsite în fața gării, pe când altele, dezlegate de la mal, pluteau în voie la vale, fără cârmaci.

Tunurile bulgare băteau acum tot mai rar, bateriile își schimbau desigur pozițiile, veneau mai aproape.

— Vin rușii dinspre Silistra! strigă un glas.

— La coastă, băieți! s-aud alte glasuri, răzlețe.

Mă trezii atunci, ca dintr-un somn adânc, din toropeala mea. Eram singur de astă dată și puteam să fac ce mă taie capul. Luai o armă aruncată pe nisip, în câteva clipe îmi umplui sacul cu cartușe și pornii cu primul val de oameni la deal, prin viile și livezile de deasupra malului. Soldații singuri, fără ofițeri, se risipiră într-un lung lanț de trăgători, al căror șir se pierdu numaidecât spre dreapta mea, după unduierile terenului. În curând începurăm să întâlnim soldații care veneau spre mal.

— Departe sunt bulgarii?

— Nu sunt departe. Uite, acum prind a ieși iar din pădure.

— De-ai noștri mai sunt mulți?

— Nu mai sunt.

Găseam răniți, pe după câte o movilă, prin gropi. Într-o margine de vie doi țigani mâncau struguri. Când am ieșit deasupra, la loc mai neted, gloanțele începură să treacă printre noi, c-un sâsâit scurt. Eram la flancul stâng. Dinspre dreapta mea, începură să răsune împușcături de-a lungul șirului cu care pornisem. Mulți haraci din vie erau culcați la pământ. Mă lăsai și eu într-un genunchi și descărcai câteva focuri la întâmplare. Vecinul din stânga rămăsese mai în urmă, pe când cel din dreapta, un om trecut, cu fața amărâtă și încrețită de necazuri, vru să tragă și el, dar nu știa bine să încarce arma. Când slobozi primul foc, în sus, se apucă cu mâna de falcă…

— Apas-o bine în umăr și lasă țeava mai jos, îi strigai.

Ieșeam acum din vii; ne-am oprit câtăva vreme în șanțul unui drumeag care ducea spre oraș. Gloanțele tot mai des șuierau pe deasupra, altele izbeau, scurt, în țărână, scoțând nourași de praf, pe când, deasupra lanțului de trăgători, spre dreapta, începură să se spargă șrapnele.

Înaintea mea, unde pământul devenea mlăștinos pe alocuri, aveam acum de o parte niște tufe mari de măcieș, de cealaltă un dâmb de pământ. Printre ele trimiteam glonț după glonț spre limba de pădure care se vedea nu departe și de unde știam că ne vin împușcăturile.

Tâmplele îmi zvâcneau. Iar gândurile îmi fugeau necontenit departe de locul în care mă găseam. Îmi veneau în minte mulțime de lucruri fără însemnătate, crâmpeie de amintiri banale din trecut. Îmi aduceam aminte de badea Mihai, care fusese în războiul de la 1877.

— Ei, cum era la război, nene Mihai? îl întrebam, pe bancă, sub plopii de lângă poartă.

— Apoi, cum să fie?… Eram în niște porumb, și făceau gloanțele: fiiit! pe la urechea asta, fiiit! pe la urechea astălaltă… Și-mi arăta cu degetul cum făceau.

Atâta știa el să-mi spună, din tot războiul la care luase parte.

"Iaca, mă gândii, am ajuns și eu ca badea Mihai, să-mi facă gloanțele "fiiit" pe la urechea asta!…"

Șrapnelele trosneau întruna, dar gloanțele lor mari, care cădeau pieziș, rareori ajungeau până la flancul stâng unde eram eu. Totuși, la fiecare bubuitură mai apropiată, instinctiv, ne vâram capul între umeri, parcă ne-am fi apărat de pietre. Multe obuze se spărgeau departe, la spatele nostru. Era un foc de "baraj", care, din pricina lungimii frontului nostru, nu putea să ne taie retragerea.

Când întorsei capul, văzui că vecinul din dreapta a rămas în urmă.

— Ce, nu mai vii? îl întrebai. Iar el, cu fața-n soare, se strâmbă urât, parcă i-ar fi fost scârbă tare de ceva.

— Gâlgâie, domnule! îmi zise.

— Ce gâlgâie?

— Sângele… M-a lovit… Trage-mă undeva la adăpost, că pe urmă mă târăsc eu cum oi putea.

M-aplec și-l ridic de-o subțioară. Era lovit deasupra genunchiului… Dar de-abia facem câțiva pași, și-l simt că-și pune capu-n piept, c-un sughiț scurt, și se lasă greu: îl lovise al doilea glonț, în ceafă… L-am lăsat jos, m-

am întors. "Fiiit, pe la urechea asta", îmi veni iar în minte, ca o obsesie. Vedeam plopii de lângă poartă, în amurg, și pe badea Mihai cu luleaua…

Am ajuns lângă dâmbul de pământ din față. În iarba lui arsă de soare, gloanțele foșneau scurt, ca niște șopârle.

Împușcăturile bulgarilor, mai dese decât ale noastre, se auzeau limpede și prelung — un șir de răpăituri neregulate.

Și deodată încep să disting pe cei care trăgeau în noi: la marginea crângului din față, un om alerga spre noi, cu spatele încovoiat… Apoi altul…

Erau bulgarii. Înaintau în salturi mici, pe căprării, câte unul din fiecare flanc, apoi din mijloc — ca la carte. Unii făceau saltul în goană, alții veneau în pas, aplecați ușor, cu lopata în dreptul obrazului.

Mă lăsasem la pământ și, sprijinit în coate, fără nici un adăpost în fața mea, trăgeam cu năduf. Cunoșteam acum prețul cartușelor. Uitasem hotărârea cu care am pornit de la mal, să ne tăiem un drum spre Silistra, uitasem descurajarea, neorânduiala și învălmășeala de sub râpi. Eram întreg al clipei de față și trăgeam întruna, c-un fel de voioșie nestăpânită și cu obrajii înfierbântați în adierea vântului.

— Aferim! auzii un glas, nu departe.

Era Mieluș țiganul, cu mustățile zburlite, negru și urât cum nu-l mai văzusem. Dar în clipele acelea îmi venea să mă duc și să-l iau în brațe ca pe un prieten vechi. Numai ochii îi străluceau, țintiți asupra mea, ca niște puncte de foc.

Mă aplecai din nou să pândesc, cu pușca la ochi, locul și clipa în care se ridicau, tot unul câte unul, cei de lângă pădure. Mieluș trăgea și el, dar se vedea că nu era prea iscusit la treaba asta. Îmi urmărea fiecare împușcătură și se veselea grozav de câte ori i se părea c-am lovit în plin.

— Ăla e! striga el, cu multă satisfacție.

Închizătorul armei însă mergea din ce în ce mai greu — se îmbâcsise de praf ori se umflase de căldură. Țeava frigea.

O mitralieră bulgară începu a turui fără veste — dinspre stânga. Gloanțele, zvârlite departe, ca stropii de apă dintr-un furtun de grădinărie, însemnară câteva linii repezi de pulbere ridicată la vreo treizeci de pași în fața noastră. Mă trăsei iute la adăpost, sub dâmbul de pământ.

Sus, pe creasta lui, erau vreo cinci bărbați care, auzind mitraliera, se întoarseră ca la o comandă câteșicinci cu coasta spre inamic și începură să se târască spre o tufă de la capăt, căutând, chipurile, un adăpost acolo. Le

strigai să coboare. Dar nu mai avură vreme. Prinși de o undă a mitralierei și ciuruiți de gloanțe din coaste, îi auzii gemând ușor, ca niște cățeluși… Și câteșicinci, c-o înfiorare scurtă, încremeniră cu fața în jos.

Peste puțină vreme, mitraliera încetă.

— Fugi, domnule, c-am rămas singuri și dau bulgarii peste noi! îmi strigă Mieluș.

Mă uitai spre stânga. Nu mai era nimeni. Spre dreapta mai rămăseseră vreo trei oameni, care se ridicau să fugă. La spatele meu, Mieluș alerga acum, îndoit de mijloc, întorcând capul — pesemne că nici lui nu-i prea venea să se despartă de mine.

M-am ridicat și eu și am pornit îndărăt. Și nu știu cât voi fi mers în urma lui Mieluș, când acesta se opri să-mi spuie ceva… Dar în aceeași clipă, c-un trăsnet grozav, simții ca o izbitură în obraz și rămăsei câteva clipe cu ochii strânși închiși. Urechile îmi țiuiau. Îmi dusei mâna la obraz, la tâmple — eram întreg… Abia atunci mi-am dat seama că un obuz se spărsese lângă noi. Căutai cu ochii pe Mieluș. Stătea ghemuit la câțiva pași, cu barba în genunchi.

— Ce ai pățit, Mieluș?

— Aoleo, mămulică! gemu el încet. Era galben și nu se uita la mine, parcă nici n-aș fi fost acolo.

— Mieluș, frate Mieluș, unde te-a lovit?…

Îl ridicai de subțiori… dar era să-l scap din mâini când am văzut ce are. O zburătură de obuz îi rupsese pântecele: intestinele îi atârnau pe jos… Cu mâinile tremurânde, el încerca să le adune, să le vâre la loc, în pântece, amestecate cu țărână și cu fire de iarbă uscată.

— Mămulică, măiculița mea! gemea el întruna.

Dar șrapnelele cădeau tot mai aproape, băteau acum toată marginea viilor.

Îl pusei jos, leșinat, și pornii în goană, fără să mai privesc în urmă.

Dădui peste câțiva soldați răzleți care strigau și făceau semne cu capela.

— Cee?

— Trag ai noștri, tot în noi! îmi strigă unul.

În adevăr, multe gloanțe veneau dinspre Dunăre.

Ostenit, mă lăsai atunci într-o adâncitură de pământ, sub un nuc cu ramuri plecate. Tâmplele îmi zvâcneau dureros. "Numai de n-aș cădea rănit", mă gândii pentru întâia oară, auzind niște vaiete apropiate. Ar fi o

agonie prea chinuită, prin locurile acestea străine, unde câinii se vor îngrășa de hoituri și vor sfârteca pe cei ce trag să moară.

Alt lanț de trăgători ajunsese acum în dreptul meu. Mă ridicai să pornesc, dar, băgând de seamă că mi s-a desfăcut o gheată, mă aplecai s-o leg. Un glonț reteză o crenguță de nuc deasupra capului meu. Dac-aș fi stat în picioare, m-ar fi lovit în obraz… Dar până atunci gloanțele mă ocoliseră, parc-ar fi fost zvârlite de o putere magnetică negativă!

Am tras iarăși câteva cartușe din dosul unei ridicături de pământ, și când mă sculai să pornesc înainte, un om cu brațele desfăcute ca o cruce răsări drept pe vârful movilei și mi se prăbuși în brațe. Ne-am rostogolit amândoi. Era mort.

M-am ridicat amețit ca de vin, și am pornit înapoi spre malul Dunării.

Nu știu cât voi fi mers, fără să-mi dau seama de nimic din jurul meu.

Când am ajuns deasupra râpilor de lângă apă, văzui aceeași strânsură de oameni grămădindu-se pe sub maluri.

Mulți aveau albituri în vârfuri de băț, alții le fluturau în mână. Și Dunărea era plină de oameni care luptau cu valurile.

ÎN APĂ

Coborând spre apă, am dat peste doi tovarăși din artilerie. Erau călări, gata să pornească pe mal în jos, spre Silistra.

Am apucat atunci cel dintâi cal slobod ce mi-a căzut sub mână și am pornit în urma lor. Dar la cotul de la Kosui, mitralierele dușmane pândeau în dreptul văii pe cei care încercau să fugă în josul apei. Și de-abia pieriseră după cot tovarășii mei, când văzui caii singuri întorcându-se speriați, loviți de scări în coaste.

În vremea asta, undele tulburi ale fluviului erau pline de capete. Șute de oameni intrau în apă, cu nădejdea să treacă dincolo. Se agățau de orice — de o scândură, de un buștean, de un snop de nuiele; mulți se înecau îndată; unii, istoviți, încercau să se întoarcă la mal, pe când alții se lăsau în voia apei, ajungeau până la ostrov. Arareori câte unul apuca să puie piciorul pe celalt mal, unde se mistuia numaidecât, parcă-l înghițea pământul.

M-am întors repede în sus, până la pontonul al doilea. Acolo am intrat în vorbă c-un învățător care mă cunoștea, i-am lăsat hainele și, fără să-i ascult sfaturile, m-am dus pe lângă mal până aproape de oraș. Într-un loc pe care-l cunoșteam mai dinainte, erau îngrămădiți mulți snopi de nuiele, adunați acolo nu știu cu ce destinație.

Puteam să înot bine, dar niciodată nu m-aș fi încumetat să trec Dunărea.

Am luat doi snopi bine legați și am intrat în apă…

Unda era tulbure și rece. În curând am pierdut pământul de sub picioare. Cu stânga mă țineam de snopi și, purtat de valuri în jos, cu dreapta vâsleam spre mijlocul apei, domol, ca omul care știe că pornește la drum lung.

Îmi recăpătasem toată liniștea și-mi dădeam seama de toată greutatea încercării mele. Numai o singură dată, când am intors capul și m-am văzut depărtat de mal, am avut o pornire instinctivă, ca un fior, să reviu la pământ… Dar atâta a fost. N-am mai întors capul. Îmi luasem ca țel malul dimpotrivă, unde mă obișnuisem să văd singurul liman de scăpare. Toată grija mea era acum să-mi păstrez puterile până acolo, și, mai ales, să mă feresc de cei ce veneau din susul apei și se înecau în jurul meu.

Trei inși, pe o plută de scânduri, se apărau de ei cu lopata, ca de câini. Când vreunul, cu deznădejdea morții, se înclešta de marginea plutei, îl loveau în cap până-l trimiteau la fund…

Mâna stângă mă durea de nemișcare. Mă apucai de snopi cu dreapta și începui să vâslesc cu stânga, în care aveam o bucată de scândură prinsă pe apă. Peste puțină vreme, schimbai iarăși mâna.

Nu știu cât a durat sforțarea asta.

Trecusem de mijloc și ajunsesem aproape în dreptul gării. Puțini mai erau în jurul meu. Simțeam sub mine adâncimea fioroasă a apei, iar valul puternic și masiv îmi lua întruna picioarele la vale, pe sub snopi.

Începeam să mă apropii de celalt mal, dincolo de șlepuri. Nimeni nu mai era acum pe lângă mine, numai o masă ruptă venea din sus.

Văzui pe mal doi oameni în uniformă, care parcă îmi făceau semne largi cu brațele. Credeam că vor să-mi vie în ajutor — mi se părea că strigă ceva. Unul se lăsase într-un genunchi. Ridicai mâna deasupra undelor ca să le fac semn să mă aștepte mai jos… dar, în aceeași clipă, băgai de seamă că cel îngenuncheat trăgea focuri de carabină spre mine!

M-am smuncit să trec în dosul nuielelor. Din pricina mișcărilor mele, snopii începură să se desfacă…

Prin multe dileme neplăcute am trecut în viața mea. Dar nici una nu mi se pusese cu atâta urgență și tragică ironie ca asta, pe care trebuia s-o dezleg în câteva clipe și care s-ar putea formula cam astfel: "Tu sau vei ieși, sau nu vei mai ieși din această apă rece. Dacă vei scăpa, trebuie să mori de glonț. Dacă nu vei mai scăpa… asta înseamnă că trebuie să te îneci, ca țiganul la mal."

Nu mai aveam vreme să protestez.

Și mă resemnasem deja să mor… când văzui venind din susul apei o "a treia posibilitate", sub forma unei mese cu trei picioare, pe care legile neînțelese ale fatalității o aduceau în dreptul meu tocmai în clipa când trebuia să mă duc la fund.

Nici nu știu cum s-a făcut. Cu două salturi mari mă apropiai, o apucai și o smuncii din mâinile încleștate și reci ale vechiului stăpân, al cărui creștet pleșuv de-abia se ivea când și când din valuri.

Și ca să-mi mai viu în fire, mă lăsai în voia apei.

Dar cei de pe mal mergeau în jos, odată cu mine. Pesemne că-și puseseră în gând să nu mă slăbească cu nici un preț — oarbe instrumente ale aceleiași fatalități, care ținea morțiș ca eu să nu pun de astă dată piciorul pe pământul țării, ci să cad prizonier și să contemplu mai târziu de pe piscurile Macedoniei diafana siluetă a Olimpului legendar, peste frontul de la Salonic.

Trebuia să mă supun: niciodată nu e bine să te pui împotriva puterilor tainice care ne înconjoară. Dar cel puțin eram sigur de data asta că mi se pregătește ceva, că n-am să mor înecat.

Când urmăritorii mei văzură că încep să mă depărtez, vâslind spre malul bulgăresc, îmi mai trimiseră un glonț de adio, care-mi șuieră vesel ca la vreo doi stânjeni pe deasupra capului, și rămaseră în extaz, cu privirile spre mine.

Masa era mai trainică decât snopii: mă sprijineam de ea în toată voia, aveam putința să mă și odihnesc.

Un vânt iute se pornise din jos, luând cursul în răspăr și zbârlind lespezi mari de apă de-a latul Dunării. Mă încrucișai cu o plută mică de nuiele, pe care stăteau trei soldați; unul înainte, altul la mijloc, celalt la coadă. Tustrei erau cumnați, îi auzeam zicându-și unul altuia: "mă cumnate!" Un val mai mare săltă capul din jos al plutei. Cât ai clipi, cel ce ședea la cârmă dispăru în valuri. Iar pluta, ușurată de partea aceea, se plecă acum cu vârful, lăsând ușor în apă și pe cel din față. Dunărea îl înghiți ca pe un nimic. Dar cel din mijloc, alunecând printre snopii desfăcuți, rămase numai cu capul prins în legătura nuielelor; vedeai cum plutind la vale, într-un mănunchi de nuiele, un cap singur striga întruna: "mă cumnaaate!"…

Târziu, când am pus iarăși piciorul pe malul de unde pornisem, departe în josul apei, și mă uitam peste fața Dunării, parcă nu-mi venea să cred că am scăpat.

Luasem o baie pe care o voi ține minte toată viața.

CLIPE DE GROAZĂ

Dunăre, Dunăre,

Drum fără pulbere…

Am regăsit aproape în același loc pe cel care îmi păstra hainele și m-am îmbrăcat în grabă. Mă urmărise cu ochii multă vreme și cunoștea o parte din pățaniile mele, dar era încredințat că în cele din urmă m-am înecat.

Nu departe de acolo, un sublocotenent, după ce încercase în zadar să treacă Dunărea, s-a întors pe mal, unde, împărțindu-și banii la soldați, și-a tras un glonț de revolver în cap.

Altul tânăr de tot, abia ieșit cu toate iluziile din școală, fiindcă mă cunoștea, se apropie de mine și-mi spuse că el nu va lăsa arma din mână, când o fi să-l ia prizonier.

Apoi încercă să adune iarăși oamenii, să pornească "la coastă".

— Rușine pentru noi, măi băieți! O să ajungem de râsul bulgarilor, strigă el, văzând că nimeni nu-l mai urmează. Și plângea de turbare.

— Ce să-mi apăr, domnule? Cenușa din vatră?… Îi răspunse, rânjind, un rezervist slab, cu mustățile pe oală.

O baterie apropiată trimise câteva salve de șrapnele deasupra zăvoaielor din susul Olteniței.

Iar apa Dunării, presărată de oameni, se clătina în fierbere. Vântul mare, pornit împotriva cursului, sporea vrăjmășia bătrânului fluviu, care, cuprins parcă de o surdă mânie, înghițea pe fiecare clipă zeci și zeci de oameni aruncați în volbură.

Unii intrau în apă călări, dar caii se înecau curând, ori se împotmoleau în nomolul de la mal. Părăsiți acolo, se zbăteau cufundându-se încet și nechezau într-o lungă agonie, cu botul abia ridicat din apă.

Pâlcuri de soldați, mai ales țigani, se aruncau asupra hainelor celor ce se dezbrăcau pe mal, căutând bani. Alții desfundau lăzi cu zahăr și prădau geamantanele ofițerilor grămădite în căruțe. Am văzut apoi câțiva inși care, stând lângă mine, râdeau de cei ce se înecau pe aproape.

Unii dintre ei erau, desigur, înnebuniți de groază.

— Mor!… Nu mă lăsați, fraților…

— Mori! răspundeau ei. Dracu te-a pus să intri în apă?

Bulgarii, pe care nu-i vedeam, ajunși acum deasupra râpilor de lângă noi începură să tragă focuri repezi în cei ce se luptau cu valurile.

Șase inși, înșirați călare pe un buștean lung, vâsleau cu nădejde către malul dimpotrivă. O baterie din via de deasupra noastră descărcă spre ei două obuze, care se cufundară forfotind în adânc, fără să-i atingă.

Șrapnelele începură să se spargă deasupra undelor: gloanțele fierbinți se înfigeau în apă sfârâind, cădeau până în pulberea drumului. Loviți în cap, mulți dintre înotători se duceau la fund. Dar numărul lor parcă sporea, în loc să scadă. Unii, de groaza acestei morți năprasnice, încercau să se întoarcă la mal; cei de pe bușteni și plute făceau semne deznădăjduite. Și bulgarii se întreceau la țintă asupra lor — împușcăturile răpăiau întruna peste capetele noastre.

Dar înotătorii răzleți fiind greu de nimerit, mai jos de pontonul al doilea începură să-i secere cu mitralierele. Împrejurul fiecărui cap ce se ivea din valuri, gloanțele cădeau în apă ca niște stropi mari de ploaie. Și, unul câte unul, oamenii se duceau la fund.

În cele din urmă, Dunărea fu limpezită de acest furnicar omenesc.

Bateria de deasupra noastră începu să bombardeze linia ferată și gara din față: două obuze, dărâmând un perete, făcură explozie înăuntru. Alte obuze izbiră în cele câteva șlepuri rămase în fața gării — un cazan mare cu petrol luă foc, înălțând de pe șlep o trâmbă de fum negru.

Iar pe sub coastă, sute și sute de oameni așteptau, cu albituri în vârf de băț, hotărârea bulgarilor, care parcă nici nu ne vedeau.

Priveam, cu inima împietrită.

Soarele în apus trimitea raze piezișe pe câmpiile din față, pustii, ale țării.

Strângeam revolverul în mână și-mi cumpăneam hotărârea între viață și moarte.

Într-un târziu, simții o mișcare în jurul meu. Ridicai capul.

Sus, pe creasta malului râpos, un soldat bulgar ne făcea semn cu șapca să pornim într-acolo…

ÎNCHEIERE

Doi ani aproape au trecut de atunci.

Toate însemnările câte le făcusem zi cu zi pe hârtie mi s-au pierdut. Multe amănunte s-au șters din amintirea mea, unele miau rămas prea confuze și poate că le-am uitat ordinea în care s-au petrecut, dar multe mi s-au întipărit pentru totdeauna în suflet, vii și clare, parcă le-aș fi trăit ieri.

Mai târziu, oamenii de specialitate vor face desigur o expunere tehnică și generală a luptelor de la Turtucaia. Eu n-am vrut să dau decât o serie de icoane, schițate în fugă, o povestire sumară și obiectivă a celor ce s-au petrecut numai în jurul meu și la care am luat parte.

Dar povestirea acelor întâmplări crâncene a adus, firește, multă durere inimii tale de român, cititorule. D-apoi mie!

Poate că ar fi fost mai bine să le lăsăm, și eu și ceilalți supraviețuitori, în întunericul uitării grabnice cu care am fost obișnuiți să trecem întotdeauna peste lumina prea brutală a realității.

Dar amintirea vie și caustică a unei nenorociri nu trebuie lăsată uitării. Ea arde și oțelește sufletul unui bărbat. Iar eu n-am scris broșură pentru copiii de școală.

Mă vei întreba, poate, care a fost pricina înfrângerii noastre de la Turtucaia?

Deși sunt un profan în ale milităriei, totuși, în credința că mărturiile viitoare nu-mi vor aduce dezmințire, îți răspund hotărât: Atât numărul și calitatea trupelor aflătoare acolo la începutul luptei — în mare parte miliționi, dispensați revizuiți etc, regimente recrutate din Dobrogea sau Cadrilater, pline de turci și de bulgari — cât și faptul că întăriturile nu erau încă terminate, probează că noi nu ne-am așteptat la un atac repede și violent al bulgarilor în acest punct.

În al doilea rând, trebuie să punem lipsa de… pregătire sufletească a țăranilor, neobișnuința trupelor și a ofițerilor cu focul — mai ales cu artileria modernă a inamicului.

Mi-aș îngădui încă o reflecție timidă.

În după-amiaza zilei de 23 august, în ajunul căderii, era vădit și pentru ochii unui profan că garnizoana nu mai poate ține piept și că orașul va trebui să cază. Cu sacrificarea unei ariergărzi îndestulătoare, care să acopere trecerea în noaptea de 23 spre 24 august, s-ar fi putut salva, dacă nu restul

trupelor, cel puțin tunurile rămase, caii, materialul și o mare parte din proviziile care au căzut în mâna dușmanului.

Nimic însă nu se poate afirma cu siguranță deplină.

Ce a fost d-a dus.

Înfrângerea de la Turtucaia, oricât de dureroasă, nu poate avea nici o semnificație în privința însușirilor neamului nostru, care și-a făcut proba de-a lungul veacurilor.

Am avut Turtucaia, dar am avut și Mărășeștii!…

Și la Turtucaia au fost destule pilde de eroism, zadarnic, dar înălțător.

Un sergent necunoscut, care-și așezase mitraliera într-un copac, la colțul unei păduri, a oprit singur în loc înaintarea bulgarilor multă vreme. Și nu s-a lăsat până când artileria dușmană, căutându-l copac cu copac, nu l-a doborât cu mitralieră cu tot.

Trebuie să pomenesc și de nefericitul căpitan de artilerie Fier-aru, care, după ce luptase până la deznădejde, s-a sinucis lângă bateria distrusă…, și de căpitanul Șendrea, care, rămas singur cu bateria în fața năvălitorilor, a ținut multă vreme dușmanii în loc, până ce a căzut rănit. Pentru bravura lui soldații îl pomeneau cu dragoste, de câte ori își povesteau amintirile în captivitate.

Încă un fapt:

Dintr-o baterie distrusă mai rămăsese un singur tun, c-un tunar. Bulgarii erau aproape, dar el trăgea necontenit. Infanteria noastră fusese risipită. Dușmanii, ocolind o movilă, se iviră dintr-o parte, la câțiva pași, și năvăliră asupra lui. Cuprins din toate părțile, el descărcă un foc de revolver în grămadă și, cu o mână liberă, tot mai avu vreme să sloboadă ultimul șrapnel din țeava tunului… Bulgarii, printre care era și un ofițer, i-au cruțat viața. Iar soldatul bulgar care mi-a povestit faptul, într-o gară depărtată, și care fusese rănit la picior cu revolverul, adăuga, vorbind de necunoscutul erou:

— Era un om smead și slăbuț, pe care n-ai fi dat o ceapă degerată…

De i-ar da Dumnezeu numai oameni de aceștia țării mele — tari la suflet ca granitul din care Istoria uită adeseori să le taie monumentele.

....